

dattaa tutkimusta arvioitaessa. Forsman kiteyttää manifestin tarpeen syntyneen bibliometristen välineiden helppouden myötä – ne kun ovat johtaneet myös “helppoihiin ja halpoihiin ratkaisuihin”. Bibliometristen analyysien edellyttämät datan laadun, kattavuuden ja oikeellisuuden arviointi edellyttävät riittävää asiantuntijuutta, jota ei aina ymmärretä vaatia. Forsmanin teos onkin paitsi erinomainen johdatus bibliometriikkaan, myös selkeä eettinen kannanotto ja asiantuntijuuden tunnistamisen ja tunnustamisen puolustuspuheenvuoro.

Syvällisen asiantuntijan tavoin

Forsman paitsi kertoo ja neuvoo, myös esittää runsaasti pohdintaan, keskustelemaan ja tutkimaan rohkaisevia kysymyksiä. Hän päättääkin teoksensa toteamukseen ja kysymykseen:

“Bibliometriikka tutkimuksen arvioinnissa liittyy tutkimusrahoituksen käytön arviointiin ja rahoituksen suuntaamiseen uuteen tutkimukseen. On kiinnostavaa nähdä, mihin suuntaan bibliometriikkaa viedään. Ketkä suunnan määrittelevät, tietokantojen tuottajat, tiedepoliittikan toimijat vai akateeminen yhteisö?”

Bibliometriikan kehityksen kohteet ja käyttötavat ovatkin

kiinteästi sidoksissa koko tiedeyhteisön tulevaan aktiivisuuteen, ja sen pohjaksi ja kipinäksi nyt esitelty teos antaa paljon eväitä. Toivottavasti teokseen tartutaan mahdollisimman laajalti ja eri näkökulmia edustaen ja niistä keskustellen. Tässä ajassa ja kehittäjinä kaivataan tieteen eri osa-alueiden historian tunti-joita ja avoimuutta uudelle, jollaista Forsman on työuraansa heijastelevassa teoksessaan edustanut ja edistänyt.

Forsmanin teos ansaitsisi tulla saataville myös digitaalisessa muodossa ja kaikille avoimena julkaisuna.

Valtion yhtiöiden kaari

MATTI VIRTANEN

Professori Markku Kuisma on erikoistunut talous- ja yrityshistoriaan. *Valtion yhtiöt* -kirjan lähdeluettelossa on 13 Kuisman omaa teosta, alkaen Outokummun historiasta vuodelta 1985 ja päättyen *Venäjä ja Suomen talous 1700–2015* -kirjaan.

Pitkälti omiin tutkimuksiinsa perustuen Kuisma piirtää kuvan valtion yhtiöiden synnystä ja merkityksestä sadan vuoden ajalta. Kriitikot ovat puhuneet järjestään ”valtiosotalismista”, mutta Kuisma muuntaa käsitteen vastaamaan paremmin todellisuutta. Kyse on ollut valtiokapitalismista: ”Valtiokapitalismi kuulostaa kovalta ja rumalta, mutta sen kaari on Suomen kehityksen komeimpia.”

Alusta alkaen valtion yhtiöitä

ovat ajaneet ja toteuttaneet suomenmieliset porvarit, fennomaanit. Puhtain esimerkki on ensimmäinen yhtiö.

Vuonna 1918 pörssiyhtiö Aktiebolaget W. Gutzeit & Co, nykyisen Stora Enson edeltäjä, oli Suomen suurimpia vientiyrityksiä. Se omisti puoli miljoonaa hehtaaria metsää, suuria puunjalostustehtaita ja arvokkaita koskia. Omistajat olivat lähinnä norjalaisia suurliikemiehiä.

Tuon vuoden sisällissota hermostutti ulkomaisia omistajia, ja he halusivat vetää pääomansa pois. Ostajaksi ryhtyi yksityisen metsäpääoman sijasta, valtio. Lokakuussa 1918 senaatti osti yhtiöstä osake-enemmistön, ja tynkäeduskunta myönsi lainoitukselle valtioneuvoston.

Markku Kuisma
Valtion yhtiöt
Nousu ja tuho
Siirtala, 2016

Silloisen senaatin johdossa oli Kansallis-Osake-Pankin eli KOP:n pääjohtaja J. K. Paasikivi ja suuri osa senaatin jäsenistä oli myös KOP:sta. Sisällissodan takia vasemmisto oli pois eduskunnasta, joten käytännössä Gutzeitin kansallistamisen mahdollistivat kokoomuksen, edistyspuolueen ja maalaisliiton kansanedustajat.

Rkp vastusti. Sen kansanedustajan mielestä valtion omistama Gutzeit olisi vastenmielinen ”suursuomalaisen nationalismin ja valtiosotalismin avioliiton” hedelmä. Kuisma summaa:

”KOP taustaryhmineen ei tavoitellut suinkaan yläluokan hävittämistä vaan sen koostumuksen uusimista. Vanha eliitti oli tarkoitus syrjäyttää uudemman suomalaiskansallisen tieltä. Tässä hengesä KOP tavoitteli paikkaa talouselämän valtiaana haastamalla perinteisen ’ruotsalaisen’ rahavallan ilmentymät, niistä suurimpana ja kauneimpana Yhdyspankin.”

Jatkoa seurasi nopeasti. Valtio perusti Veitsiluodon sahan Kemijoen suulle 1919. Valtion Rikkihappo- ja Superfosfaattitehtaat, nykyinen Kemira, oli vuorossa 1920. Vuonna 1924 Outokummun kaivoksesta tuli valtion liikelaitos ja Imatran Voiman koskivoimalan ensivaihe valmistui 1929.

Suomenkielisen keskiluokan sosiaalinen nousuliike oli 1800-luvun lopulla synnyttänyt suomenkielisen oppikoululaitoksen, kirjallisuuden, lehdistön ja suomenkielisen pankin. Nyt valtion suuryhtiöt tarjosivat uuden etenemisväylän. Suomenkieliset insinöörit ja juristit, metsänhoitajat ja teknikot kokivat itsensä ulkopuolisiksi ”ruotsalaisten” hallitsemisessa yrityksissä, vieraan koulun ja väärin piirien kasva- teiksi. Valtion yhtiöissä, ensin Gutzeitissa ja sitten muissa, hegemonia vaihtui ylimenokauden jälkeen. Salaista suomalaistamissuunnitelmaa ei ollut, vaan Kuisman mukaan palaset lonksaheltivat paikalleen kuin itsestään.

Yksityinen suurteollisuus oli Gutzeit-operaatiosta alkaen vaa- tinut ”valtiososialismin demobilisaatiota” eli valtion yhtiöiden yksityistämistä. 1930-luvun tai- teen lama ravisteli poliittisia voimasuhteita, ja vuonna 1931 tehtiin kompromissi, jolla kaikista valtion yrityksistä tuli osakeyhtiöitä. Ajatus oli, että niiden täysi yksityistäminen olisi myöhem-

min näin helpompaa.

Tulos oli Kuisman mukaan kuitenkin varsinainen paradoksi: osakeyhtiöinä valtion yritysten varsinainen menestyskausi vasta alkoi, varsinkin sotien jälkeen. 1950- ja 1960-lukujen iso- ja avauksia olivat Neste Oy:n öljynjalostus, Typpi Oy:n kemia, Rautaruukin Teräs, Finnairin lentoliikenne ja Valmet Oy koneineen. Valtio-omistajaan vain löyhästi sidotut osakeyhtiöt kykenivät yksityisyri-tysten tapaan hankkimaan itse rahoituksensa maailmalta ja sijoittamaan voittonsa varsin itsenäisesti investointeihinsa.

Valtionyhtiöiden hallintamalli loi lisäksi luovan valtatyhjiön. Kasvotonta valtiokapitalistia edusti niissä passiivinen poliittinen valvontaelin, ja siksi menestyvissä yhtiöissä tyhjiön täyttivät voimakkaat ja idearikkaat toimitusjohtajat – Gutzeitissa V.A. Kotilainen, Outokummussa Eero Mäkinen ja Petri Bryk, ja Nesteessä Uolevi Raade.

Niinpä Kuisma pitää kaikkia viime vuosisadalla perustettuja valtion yhtiöitä menestyksinä, ainoana poikkeuksena 1970-luvun Valco. Pääosa valtion yhtiöistä on perustettu tyhjiin aukkoihin, ne ovat luoneet kokonaisia uusia teollisuuden aloja ja pitkiä tuotantoketjuja, jotka ovat hyödyttäneet myös yksityisiä toimijoita. Siellä missä rinnalla toimii yksityisiä yrityksiä, valtion yhtiöt ovat tuoneet tervettä kilpailua.

Jo 1930-luvulla ajateltiin, että yhtiöittäminen olisi ensi askel kohti täyttä yksityistämistä, kunhan otollinen aika tulisi. Se aika koitti 1980-luvulla ja samassa poliittisessa suhdanteessa ollaan edelleen. Ensimmäiset valtion yhtiöt, Valmet ja Outokumpu, listattiin pörssiin 1988.

Tästä on edetty pienin pysähdyksin pitkälle. Kaikki varsinaiset kruununjalokivet, valtion vanhat suurteolliset firmat, ovat jo pörssissä ja omistus enimmäkseen myyty ulos. Sielläkin, missä valtio on edelleen suurin osake-keenomistaja, se toimii lähinnä äänettömänä yhtiömiehenä.

Onko tässä tehty fataali suunnistusvirhe, Kuisma kysyy – ja vastaa: ehkä. Sijoittajalähtöisen talousdynamiikan liian pitkälle menevä mielistely ei ole yritystoiminnan kannalta järkevää. Olisiko valtion suurteollisuus pitänyt pitää poissa pörssistä? Kuisman mielestä ainakin Fortum olisi kannattanut säilyttää perinteisenä valtionyhtiönä. Edeltäjäyhtiö Imatran Voiman näytöt kansallisessa energiahuollossa, innovatiivisuudessa ja kustannustehokkuudessa olivat vakuuttavia:

”Luonnollisten monopolien ja oligopolien yksityistäminen on sitä paitsi yksinkertaisesti tyhmää – paitsi sijoittajille, joille se antaa etuoikeuden painaa rahaa ja kantaa veroja. Fortum, Digita, Caruna, kohta VR, Posti, Ekokem ja mitä muuta. Lista on surullinen.”

Markku Kuisman kirja tuntuu tärkeältä ja virkistävältä tuoreelta nykyisessä poliittisessa ilmastossa, ja saattaa olla itsessään en- ne tuon ilmaston alkavasta muutoksesta. Pysähdyttävimmän tiivistyksen Kuisma muotoilee jo kirjan alussa:

”Tuhansien vuosien sivilisaatiohistoria ei tunne ainuttakaan menestynyttä yhteiskuntaa, jossa valtio olisi pieni, heikko ja talouselämään puuttumaton. Tuollaisella tiellä syntyy sortuvia talouksia ja romahtavia valtioita. Sellaisista on iloa vain Isisin tapaisille asemieslaumoille ja kaikenlaisille klaaneille, mafioille ja rosvoparoneille.”